

УДК 347.62 (478.9+439):345

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Старчук О.В., к. ю. н.,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Торчило Я.О., студентка IV курсу

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті досліджено теоретико-правові аспекти визначення поняття домашнього насильства та його заборони шляхом аналізу міжнародних стандартів і національного законодавства України, наукових праць з означененої проблеми у цій сфері. Сформульовано висновки й конкретні пропозиції щодо внесення доповнень до законодавства, відповідно до якого забезпечуватиметься протидія та запобігання насильства в сім'ї.

Ключові слова: законодавство, домашнє насильство, насильство в сім'ї, суб'єкт домашнього насильства, жертва насильства, Стамбульська конвенція.

В статье исследованы теоретико-правовые аспекты определения понятия домашнего насилия и его запрета путем анализа международных стандартов и национального законодательства Украины, научных работ по данной проблеме в этой сфере. Сформулированы выводы и конкретные предложения по внесению дополнений в законодательство, в соответствии с которым будет обеспечиваться противодействие и предотвращение насилия в семье.

Ключевые слова: законодательство, домашнее насилие, насилие в семье, субъект домашнего насилия, жертва насилия, Стамбульская конвенция.

Starchuk O.V., Torchilo Ya.O. THE LEGAL REGULATION OF OPPOSITION TO DOMESTIC VIOLENCE

In this article the theoretical and legal aspects of defining domestic violence and its prohibition are explored with the help of the analyzing international standards and national legislation of Ukraine, scientific papers on the subject in this area. It was concluded and proposed to make an addition to the law according to which the opposition and prevention of domestic violence will be provided.

Key words: legislation, domestic violence, subject of domestic violence, victims of violence, Istanbul Convention.

Постановка наукової проблеми та її значення. У системі сімейного права України важливе місце займає міра юридично можливої поведінки, що задовольняє інтереси учасника сімейних правовідносин.

Аналіз судової практики свідчить про низку проблем, що виникають при визначенні суб'єктів домашнього насильства, зокрема у випадках, коли йдеться про вчинення насильства між родичами прямої чи непрямої лінії споріднення, постає питання про доведення факту їхнього спільногого проживання як умови визнання їх «членами сім'ї».

Ми погоджуємося із Н.С. Кузнецовою, що відчуття гарантованості й захищеності суб'єктивного права формує у людини сприйняття повноцінності його правового статусу, а отже, і наявності передумов для соціальної активності [17, с. 63].

Насильство в сім'ї є всесвітньою проблемою, яка щоденно завдає шкоди найціннішим благам людини – честі й гідності, здоров'ю та життю. Світовою громадськістю насильство визнано однією з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини. Без подолання цього небезпечного явища, акцентує увагу Е.М. Яхядзе, неможливо створити умови для самореалізації людини, розвитку паритетної демократії, реалізації принципів рівних прав і можливостей кожного громадянина [14, с. 120–125].

Аналіз дослідження проблеми. Позови, пов'язані зі здійсненням і захистом сімейних прав, є достатньо рідкісною категорією в судової практиці.

Найбільш типовими є справи, що пов'язані із захистом прав дітей, справи про розривання шлюбу у зв'язку з насильством у сім'ї, житлові спори про виселення з жилого приміщення тощо [7; 8; 10].

Окрім аспектів проблематики, пов'язані зі здійсненням та захистом сімейних прав є предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців І.Д. Горшкова, Ю.В. Лисюк, А.М. Ноур, Д.В. Попова, Г.О. Христової, І.І. Шуригіна, проте питання щодо безпосередніх способів захисту мають фрагментарний характер, що і зумовлює актуальність теми дослідження.

Видлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні проблеми, що пов'язані з відсутністю механізму захисту жертв домашнього насильства. Аналіз відповідності норм національного законодавства міжнародним нормам протидії домашньому насильству.

Мета статті. Метою наукової статті є дослідження правового регулювання протидії насильству в сім'ї як на національному, так і міжнародному та європейському рівнях. Захист порушених або оспорених прав здійснюється в судовому порядку відповідно до

встановленої цивільно-процесуальним законодавством процедурі.

Постановка завдання. Завданням статті є вироблення концептуальних підходів по-долання насильства в сім'ї, зумовлене неоднозначністю розуміння його ідентифікації, змінами співвідношення функцій, які жінки виконують у сучасному житті тощо.

Виклад основного матеріалу. Механізм захисту суб'єктивних прав зумовлений характером сімейних правовідносин. У ст. 18 Сімейного кодексу України (далі – СК України) наведені основні способи захисту сімейних прав та інтересів судом [4]. Водночас суд може захищати порушене право або інтерес і іншим способом, передбаченим договором або законом.

Тривалий час права людини розглядалися, переважно, у контексті взаємовідносин людини та держави, а порушення прав людини у приватній сфері були ретельно приховані під забороною втручання в особисте та сімейне життя, тому для України важливим кроком є прийняття низки законів, спрямованих на врегулювання питань щодо захисту суб'єктів домашнього насильства, до яких належать жінки та діти.

Розширене тлумачення поняття домашнього насильства та його видів можна прослідкувати в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульської конвенції № 210) [9].

Зазначена Конвенція створює всеохоплюючі правові рамки захисту жінок від усіх форм насильства й спрямована на попередження та ліквідацію цього явища, а також передбачає міжнародний механізм моніторингу імплементації її положень на національному рівні.

Зокрема у преамбулі цієї Конвенції зазначено, що визнаючи із серйозним занепокоєнням те, що жінки й дівчата часто піддаються домашньому насильству в ім'я так званої «честі» становить тяжке порушення прав людини стосовно жінок і дівчат і є головною перешкодою для досягнення рівності між жінками та чоловіками.

Відповідно до норм вищезазначененої Конвенції «домашнє насильство» – це всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що відбуваються в сім'ї чи в межах місця проживання, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або партнерами, незалежно від того чи проживає правопорушник у тому самому місці що й жертва чи ні.

Конвенція передбачає вісім стандартів, яких необхідно дотримуватися для забезпечення кваліфікованої та ефективної роботи з подоланням домашнього насильства. Зокрема це, у першу чергу, конфіденційність. Такою має бути вся інформація щодо жертви насильства. Інший стандарт – професіоналізм, що допоможе уникнути несвоєчасних і поверхневих консультацій при наданні допомоги.

Важливим стандартом, що необхідно запровадити, є доступ жертвам насильства до послуг підтримки по всій країні. Передбача-

ється надання жертві можливості переїхати до притулку, що локально знаходиться за межами населеного пункту, в якому проживає жертва, з можливістю збереження її майна.

Ще один стандарт стосується цілодобової допомоги, коли робота центру чи притулку надається за принципом невідкладної медичної допомоги.

Дотримання цих стандартів не вимагає великих фінансових витрат, ідеться про напрацювання комплексного підходу до розв'язання проблеми насильства щодо жінок і домашнього насильства, координації зусиль усіх державних структур і громадських об'єднань, що вирішують ці питання.

Варто зауважити, що Україні надається активна міжнародна допомога в ратифікації Стамбульської конвенції. Зокрема проект Ради Європи «Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні» фінансується шведським Агентством з міжнародного розвитку (SIDA). Його метою є зміцнення потенціалу національних інституцій у сфері запобігання й боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством, підвищення обізнаності представників законодавчої та управлінської сфер, що відповідають за забезпечення ефективної допомоги й відшкодування шкоди потерпілим. Проектом уже підготовлений ґрунтовний аналітичний звіт із цього приводу, експертні пропозиції щодо необхідних законодавчих змін [15].

Серед рекомендацій Ради Європи такі:

– Україна повинна запровадити у законодавстві визначення насильства щодо жінок/насильства за гендерною ознакою (гендерно-зумовленого насильства);

– внести зміни до визначення домашнього насильства та осіб, які постраждали від домашнього насильства, включених у проект Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» з метою дотримання положень Стамбульської конвенції;

– переглянути сферу застосування внутрішніх законів і політики за колом осіб, щоб забезпечити викорінення всіх форм насильства щодо жінок і домашнього насильства, приділяючи особливу увагу жінкам, які постраждали від насильства за гендерною ознакою;

– удосконалити свою нормативно-правову базу щодо рівності між жінками та чоловіками та протидії дискримінації тощо [18].

Основу законодавства України з попередження насильства в сім'ї становить Конституція України, зокрема, ст.ст. 3, 21–24, 27–29, 32, 51, 52 [1].

Україна першою серед країн СНД на законодавчому рівні прийняла нормативні акти, що присвячені захисту членів сім'ї від проявів насильства, а саме Закони України «Про охорону дитинства» [2], «Про попередження насильства в сім'ї» тощо [3].

Позитивними аспектами вищезазначених законодавчих актів є визначення основних термінів, що конкретизують загальні положення поняття та видів насильства, пояснення термінів «жертви насилля», «попередження насильства в сім'ї», встановлення єдиного

підходу до розуміння моменту наявності «реальної загрози вчинення насильства в сім'ї» та введення поняття «захисний припис».

З іншого боку, ураховуючи всі позитивні напрацювання, законодавцем не передбачено механізму реалізації вищезазначених положень і форм державного фінансування за кладів і служб, покликаних захищати осіб, які потерпіли від домашнього насильства.

З метою реалізації положень Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» було прийнято ряд підзаконних нормативно-правових актів у сфері протидії цьому негативному явищу.

Зокрема Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 616 затверджено Порядок розгляду заяв і повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або його реальної загрозу [5].

Також на початку 2004 р. Міністерством охорони здоров'я України було затверждено Наказ № 38 «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та «Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї» [6].

У 2005 р. уперше в Україні був виданий постатейний науково-практичний коментар до Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, що був презентований у Верховному Суді України й поширеній серед суддів України.

Міністерством соцполітики 17 вересня 2012 р. видано Наказ № 581 «Про затвердження рекомендацій щодо проведення щорічної акції «16 днів проти насильства» [12].

У ньому із назви всесвітньої акції зникло слово «гендер». Такий підхід Міністерства соціальної політики може бути пов'язаний з існуючими анти-гендерними рухами у країні та побоюваннями викликати критику з їх боку. І підтверджує намагання Міністерства соціальної політики уникнути висловлення офіційної позиції щодо гендерної політики держави.

Основними завданнями Акції «16 днів проти насильства» у 2012 р. було привернення уваги громадськості до актуальних для українського суспільства проблем подолання насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дітьми, сприяння утвердженню ненасильницької ідеології в українському суспільстві тощо.

31 травня 2012 р. Кабінетом Міністрів України схвалено Концепцію Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 р. [11], в якій зазначено, що особлива небезпечність насильства в сім'ї полягає в тому, що від нього страждають діти, які потерпають від насильства та спостерігають за його проявами, а в майбутньому – застосовують негативний досвід у власній сім'ї.

Програма підтримки сім'ї до 2016 р. передбачає такі напрями: формування позитивного іміджу сім'ї; забезпечення соціального супроводу сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах та сімей, які перебувають у зоні ризику щодо потрапляння в такі обставини, з метою збереження сім'ї, запобігання вилученню дітей із сім'ї тощо.

14 березня 2013 р. Верховна Рада України зареєструвала законопроект № 2539 «Про

запобігання та протидію домашньому насильству» [13], метою й завданням якого було вдосконалення чинного законодавства України з питань попередження насильства в сім'ї, у тому числі щодо розширення кола осіб, на яких розповсюджується дія Закону, кола суб'єктів, на які покладається здійснення заходів із запобігання й протидії домашньому насильству та захисту дітей від насильства й жорстокого поводження з ними в сім'ї.

Позитивним є те, що, відповідно до цього законопроекту, передбачалося вдосконалення системи надання допомоги існуючою мережею діючих закладів, а саме: центрами медико-соціальної реабілітації осіб, які постраждали від домашнього насильства.

Важлива роль серед законодавчих актів належить прийнятому на початку липня 2015 р. Закону України «Про національну поліцію», що серед завдань поліції зауважує на охорону прав і свобод людини, а до основних повноважень відносить вжиття заходів для запобігання й припинення насильства в сім'ї» [16].

Проте спільним проблемним питанням для цих нормативно-правових актів залишається використання як синонімічних категорій понять «насильство в сім'ї» та «домашнє насильство». Тому з метою уникнення колізій, необхідно привести законодавство у відповідність із міжнародно-правовими актами й виключити поняття «насильство в сім'ї», а залишити термін «домашнє насильство».

Висновки та пропозиції. Здійснивши аналіз правового регулювання протидії домашнього насильства визначено, що законодавство України у сфері протидії домашньому насильству потребує вдосконалення й напрацювання нової нормативно-правової бази у зв'язку з вимогами сучасного нормотворчого процесу. Встановлено, що Закони України «Про насильства в сім'ї», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» не відповідають вимогам Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, боротьбу із цими явищами. Тому доцільно прийняти Закон України «Про заборону домашньому насильству», що би містив однозначний понятійний апарат, чітко називав суб'єктів домашнього насильства, містив гарантії захисту жертв і регламентовану процедуру звернення за відновленням порушених прав та інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Верховна Рада України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
3. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789-III зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. із змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
5. Про затвердження Порядку розгляду заяв і повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальної його загрози : Постанова Кабінету Міністрів від 26 квітня 2003 р.

№ 616 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>

6. Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї : Наказ Міністерства охорони здоров'я від 23 січня 2004 р. № 38 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>

7. Христова Г.О. Теоретико-прикладні проблеми класифікації осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Г.О. Христова // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Х. : Право, 2009. – Вип. 18. – С. 116–126.

8. Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України : Аналіз законодавства та практика його застосування / [Н.М. Ахтирська, О.О. Кочемировська, Г.О. Христова та ін.]. – К. : ТОВ «К.І.С.», 2010. – С. 56–61.

9. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Конвенція Ради Європи від 11 травня 2011 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680093d9e>

10. Моніторинг судової практики України у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей та жінок / за загл. ред. Г.О. Христової. – К. : Тютюкін, 2011. – С. 78–83.

11. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 травня 2012 р. № 325-р // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/325-2012-p>

12. Про затвердження рекомендацій щодо проведення щорічної акції «16 днів проти насильства» ; Наказ Міністерства соціальної політики від 17 вересня 2012 р. № 581 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN77687.html

13. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Законопроект від 14 березня 2013 р. № 2539 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG1YJ00A.html

14. Яхзаде Е.М. Насильство в сім'ї : Міжнародний досвід та сучасні проблеми в Україні / Е.М. Яхзаде // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. : Серія «Юридичні науки». – 2013. – № 2(5). – С. 120–125.

15. Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні : Українсько-шведський проект за підтримки Ради Європи, 2013–2016 pp. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.liberta.dp.ua/?page_id=1333

16. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

17. Кузнецова Н.С. Формирование и укрепление частно-правовых основ гражданского общества : Альманах цивилистики / под ред. Р.А. Майданика. – К. : Алерта, 2015. – Вип. 6. – С. 39–69.

18. Аналітичний звіт : Відповідність окремих законів України вимогам конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Legislative_Assessment_Report_UA.pdf